

תרל"ח 1877

ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ
ZSIDÓ EGYETEM

בית־מדרש לרבנים
האוניברסיטה ללימודי היהדות בהונגריה

Zsidó vallás és kultúra 2.

**A zsidó vallás forrásai:
rabbini irodalom dióhéjban**

Biró Tamás

a. k. a. *Bevezetés a rabbinikus irodalomba*
(ld. még az irodalomtörténeti órákat
is a hebraisztika szakon)

A judaizmus forrásai (1):

a Tóra, ill. a Héber Biblia

*A judaizmus mint a Tanakh
„performatív egzegízise”*

Héber Biblia = Tanakh

- Tóra

Pentateukhosz, Pentateuchus ('öt könyv')

Mózes öt könyve

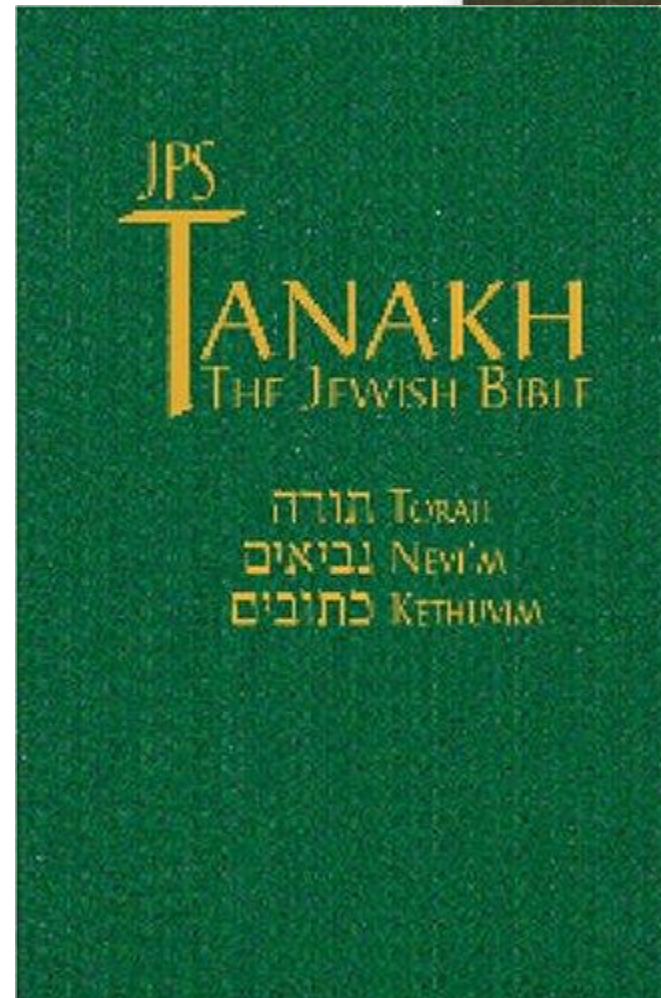
- Neviim

- Neviim risonim ('korai/első próféták')

- Neviim ahronim ('kései próféták')

- Ketuvim

Hagiographa, Szentiratok

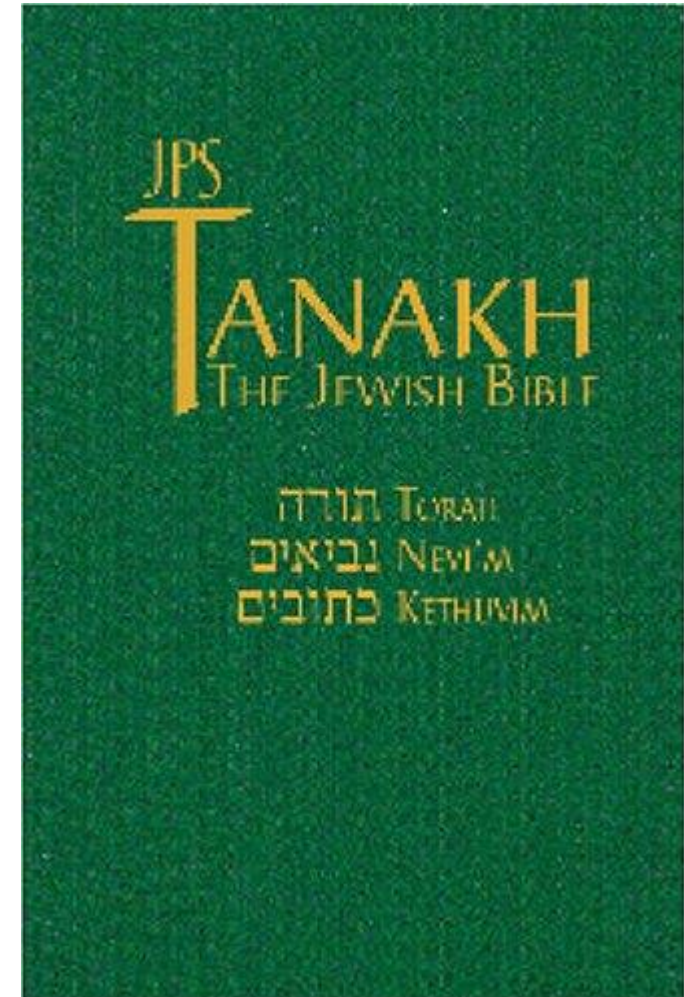
A Tóra könyveinek a neve

Erősen ajánlott rászánni 10 perces és bemagolni!

1 Mózes	Teremtés könyve	<i>Genesis</i>	B ^e resit	בְּרֵאשִׁית
2 Mózes	Kivonulás könyve	<i>Exodus</i>	S ^e mot	שְׁמוֹת
3 Mózes	Leviták könyve	<i>Leviticus</i>	Vajikra	וַיִּקְרָא
4 Mózes	Számok könyve	<i>Numeri</i>	Bamidbar	בְּמִדְבָּר
5 Mózes	Második törvénykönyv	<i>Deuteronomium</i>	D ^e varim	דְּבָרִים

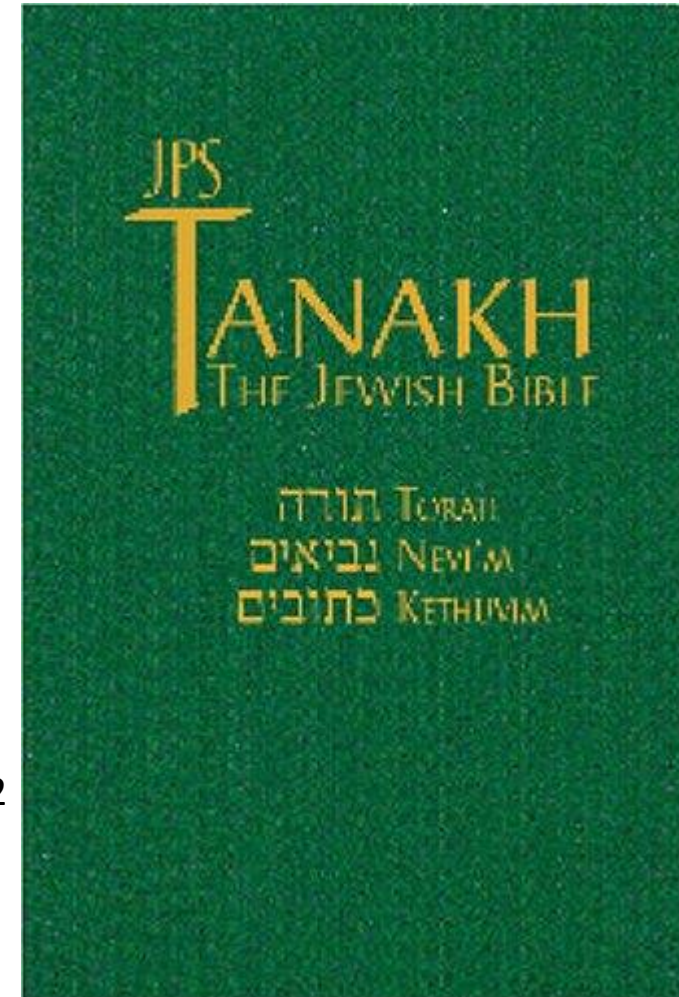
Héber Biblia = Tanakh

- Tóra
- Neviim
 - Neviim risonim ('korai/első próféták')
= történeti könyvek (kivéve 1-2 Krónikák)
Jozsué, Bírák, 1-2 Sámuel, 1-2 Királyok
 - Neviim ahronim ('kései próféták')
Jesája (Izajás, Ézsaiás), Jeremiás, Ezékiel
és a 12 kispróféta könyvei
- Ketuvim (*Hagiographa, Szentiratok*)

Héber Biblia = Tanakh

- Tóra
- Neviim
- Ketuvim (*Hagiographa, Szentiratok*)
 - ❑ Zsoltárok,
Jób,
Példabeszédek (*Mislé*)
 - ❑ 5 tekercs (ld. következő diát)
*Rut*², *Énekek éneke*, *Prédikátor*, *Siralma*¹, *Eszter*²
 - ❑ *Dániel*¹
*Ezra (Ezdrás) – Nehemia (Nehemiás)*²
*1-2 Krónikák*²

- (1) Zsidó kontextusban *nem* a próféták között!
(2) Zsidó kontextusban *nem* a történeti könyvek közt!

Az öt megilla (tekerecs) és kapcsolatuk az ünnepekkel

- *Énekek éneke* pészah
- *Rut* savuot
- *Siralma* (Ékha איכה) tisa be-av
- *Prédikátor* (Qohelet, קהלת) szukkot
- *Eszter* purim

Megilla: egyetlen oldaláról felcsavart tekerecs.

Díszített Eszter-tekerecs

A Héber Biblia (Tanakh) mint a judaizmus forrása

- *tora* = 'tanítás, útmutatás' → 'jogi útmutatás, törvény'.

- A Tóra (Pentateuchus) elsősorban mint törvénykönyv:

Isten kinyilatkoztatott szava, amely 613 parancsolatot tartalmaz.

- A Nakh mint további hivatkozási alap.

תרי"ג מצוות
Tarjag micvot = 613 parancsolat

- A héber szöveg nagyon közeli olvasata + annak kreatív értelmezése.

- A judaizmus mint a Tanakh „performatív egzegézise”:

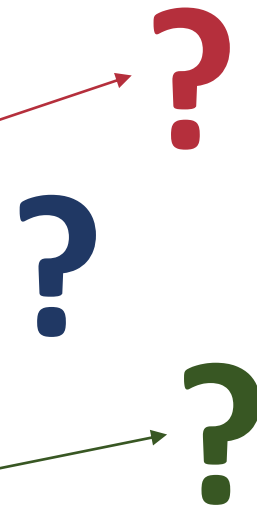
saját cselekedeteim jelenítik meg azt, ahogyan a szöveget értelmezem.

Deut 6,4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: Az ÚR a mi Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelsz! ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házad ajtófélfáira és a kapuidra!

KOMMENTÁR

A judaizmus mint a Tanakh „performatív egzegézise”:

Deut 6,4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: A Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, **akár fölkelsz!** ⁸Kösd azokat **jelként a kezedre,** és legyenek **fejdíszként a homlokodon;** ⁹írd föl azokat **házad ajtófélfáira és a kapuidra!**

KOMMENTÁR

? kézre való tefillin

? fejre való tefillin

? mezuzá

שמע ישראל יהוה אחד יהוה אחד יהוה אחד יהוה אחד ואהבד את יהוה אלהינו בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושללכם לבבך ודברתם עם בשלכם בביתך ובכנסת דרךך ובשכרך ובקומך וקילדתם לאות על ירך והיו לשלפת בין עיניך וכרת ברתם על מזויות ביתך ובשעריך

a. k. a. *Bevezetés a rabbinikus irodalomba*
(ld. még az irodalomtörténeti órákat
is a hebraisztika szakon)

A judaizmus forrásai (2):

az *Írott Tan* és a *Szóbeli Tan*

Honnan vesszük????

A judaizmus mint a Tanakh „performatív egzegézise”:

Deut 6,4–9

[RUF] ⁴Halld meg, Izráel: A Istenünk, egyedül az ÚR! ⁵Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! ⁶Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. ⁷Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelsz! ⁸Kösd azokat jelként a kezedre, és legyenek fejdíszként a homlokodon; ⁹írd föl azokat házad ajtófélfáira és a kapuidra!

KOMMENTÁR

? kézre való tefillin

? fejre való tefillin

? mezuzah

למען יזכרו ישראל יהיה אלהינו יהוה אחד ואהבת אלהינו יהוה אחד בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאריך ימים והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום לך לבבך ונפשך ולמען ללבבך וירבית עם בלתי-מגורך בביתך ובדלתך ובאמנך ובקומך וקולך וקולך לומר על ידי יהוה לשמרת בך לעתך וכדברתם לך כל ימי חייך בירכתך ובשלתך

Mit is kapott Mózes a Szinájón (Sínai-hegyen)?

**Schnorr von Carolsfeld,
'Die Bibel in Bildern',
1860.**

Mit is kapott Mózes a Szinájon (Sínai-hegyen)?

A rabbinikus teológia alaptétele:

- a teljes **Írott Tant** (Írott Tóra = a Pentateuchus teljes szövege)
- a **Szóbeli Tant** = Szóbeli Tórát.

Schnorr von Carolsfeld,
'Die Bibel in Bildern',
1860.

Miért kevélykedtek, ti nagy hegyek? (Ps 68,17) – rabbi Joszi ha-Glili tanítása szerint, amikor a Jóteremtő jött, hogy Tórát adjon Izraelnek, összefutottak a hegyek és a dombok, és vitatkozni kezdtek egymással. Azt mondta az egyik: „rajtam lesz a tóraadás”, és azt felelte a másik: „rajtam lesz a tóraadás”. Jött a Tábor-hegy Bet-Elimből és a Karmel-hegy a Földközi-tenger mellől. Azt mondta az egyik: „engem hívtak”, és azt felelte a másik: „engem hívtak”. Így szólt a Jóteremtő: „*Miért kevélykedtek, ti nagy hegyek?* Mindannyian magas hegyek vagytok, ezért mindannyitokon volt bálványimádás, de a Szináj-hegyen nem volt soha bálványimádás” – Ezért áll a Szentírásban, hogy *ezt a hegyet választotta az Örökkévaló lakóhelyéül* (Ps 68,17).

(*Beresit rabba* c. midrásgyűjtemény)

A nép pedig összegyűlt a hegy alatt (Ex 19,17) – Rabbi Avdimi bar Hamma szerint ez azt jelenti, hogy a Jóteremtő Izrael feje fölé emelte a hegyet, mint egy tetőt, és azt mondta nekik: „Ha elfogadjátok a Tórát, az helyes. Azonban ha nem, itt lesz sírhelyetek.”

(Babilóniai Talmud *Sabbat* 88a, Bab. Talmud *Avoda Zara* 2b)

A Tóra a rabbinikus teológia szerint

Szináj-hegy – Mózes (i. e. 1312)

Írott „Tóra”

תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב *tora se-bi-khtav*

Tóra ⊂ Héber
Biblia /
Tanakh

Szóbeli „Tóra”

תּוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה *tora se-be-al-pe*

Misna ⊂ Talmud ⊂ Rabbinikus
irodalom

Rabbi Johanan azt tanította, hogy minden parancsolat, amely elhagyta a Jóteremtő ajkát, hetven nyelven hangzott el. Rabbi Josua ben Levi szerint úgy kell ezt elképzelnünk, ahogy a kihalászott pehelypaplanból szétrepülnek a tollak. Rabbi Joszi bar Hanina szerint pedig úgy, ahogy a kalapács alól szét-pattannak a sziklaszilánkok. Ezért áll a Szentírásban, hogy „*nagy csapatban hirdették*” (Ps 68,12).

(Jalkut Simoni c. midrásgyűjtemény)

Történt, hogy egy idegen elment Sámáj elé, és azt kérdezte: Hány tórák van? Azt válaszolta: Kettő. Szóbeli és Írásbeli Tóra. Azt mondta neki: Ami az Írottat illeti, hiszek neked, de ami a Szóbelit illeti, nem. Téríts be úgy, hogy csak az Írásbelit tanítod meg nekem. Sámáj megfeddte és kivitette (*máshol*: eltaszította egy mérőrúddal).

Elment Hillél elé, és az betérítette. Első nap azt mondta neki: „*Alef, bét, gimel.*” Másnap megfordította [a betűk sorrendjét]. Azt mondta erre a gér: Tegnap nem így mondtad nekem. Hillél azt mondta: Hát nem rám kell támaszkodnod (a betűk dolgában is)? Támaszkodj rám a Szóbeli Tan tekintetében is.

(Babilóniai Talmud *Sabbat* 31a-b)

Misna, Pirké avot 1,1

Mózes megkapta a Tórát a Szinai-hegyen, és átadta Józsuénak. Józsué átadta a bölcseknek. A bölcsek átadták a prófétáknak. A próféták pedig átadták a Nagy Gyülekezet embereinek (*anse kneszet ha-gdola*).

Hagyományláncolat

Regensburg Humas
1300 k.

ÉMIKUS
NARRATÍVA

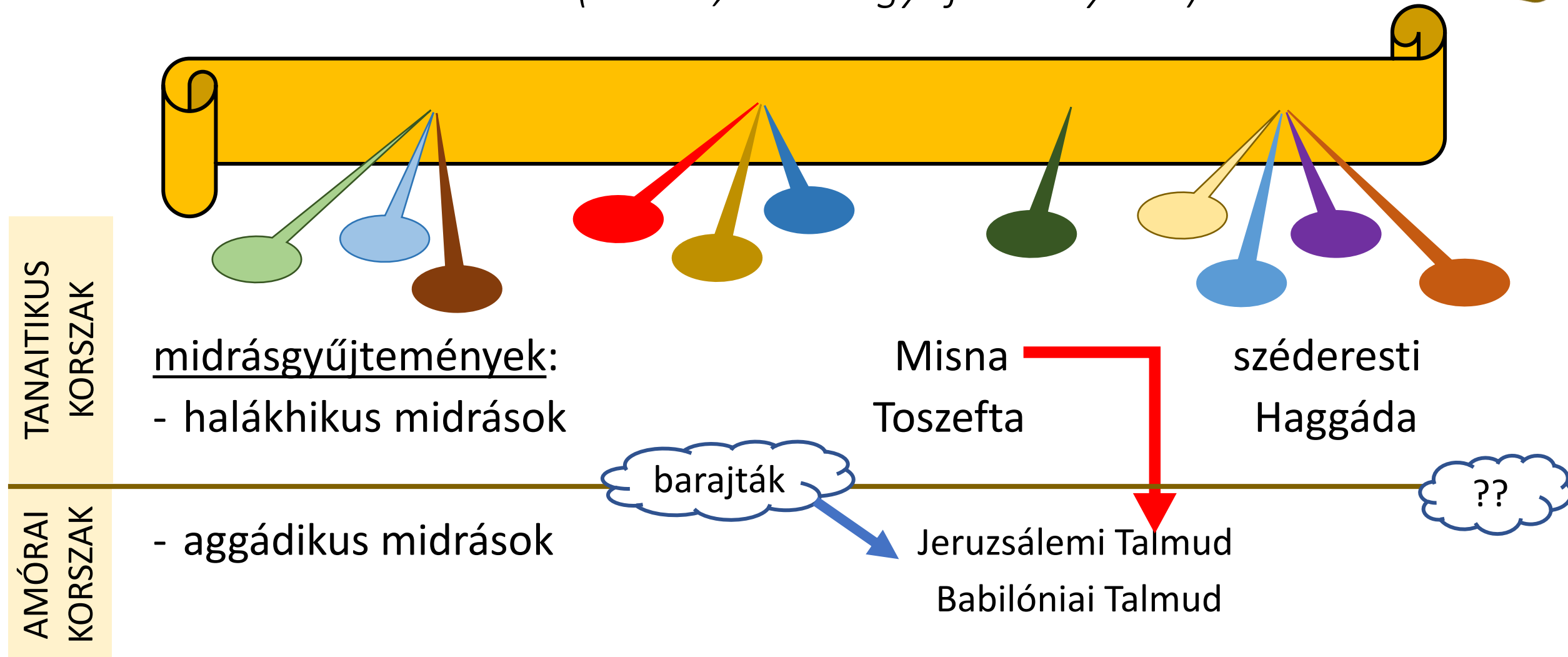
A szent szöveg és annak értelmezési hagyománya

ÉTIKUS
NARRATÍVA

- A szent szöveg (esetünkben: a Héber Biblia) kanonizációja.
- Igény a kanonizált szöveg exegézisére:
 1. A szöveg nyelvezete archaizálódik, jelentése egyre kevésbé egyértelmű.
 2. Többértelműségek. A leírtak hogyan alkalmazandók egy változó világban?
 3. A szöveg továbbgondolása: mik az okok? mik a filozófiai implikációk? stb.
- Az értelmezési hagyományt intézményesítő irányzatok (rabbiniikus judaizmus, rom. kat., szunnita iszlám...) ↔ az értelmezési hagyományt (és azt megtestesítő hatalmi központokat, tekintélyeket) elvető irányzatok (karaita zsidóság, reformáció...)
- A szóbeli tan dogmája *mint a rabbiniikus értelmezés **legitimációja***:
„a mi értelmezésünk az egyedüli helyes, mert Istentől és Mózesstől származik”.

Bibliaértelmezés, hagyománycsomagok, rabbinikus művek (*Misna, midrásgyűjtemények...*)

„A Tórának
hetven arca van”
(Abraham ibn Ezra; Zóhár; stb.)

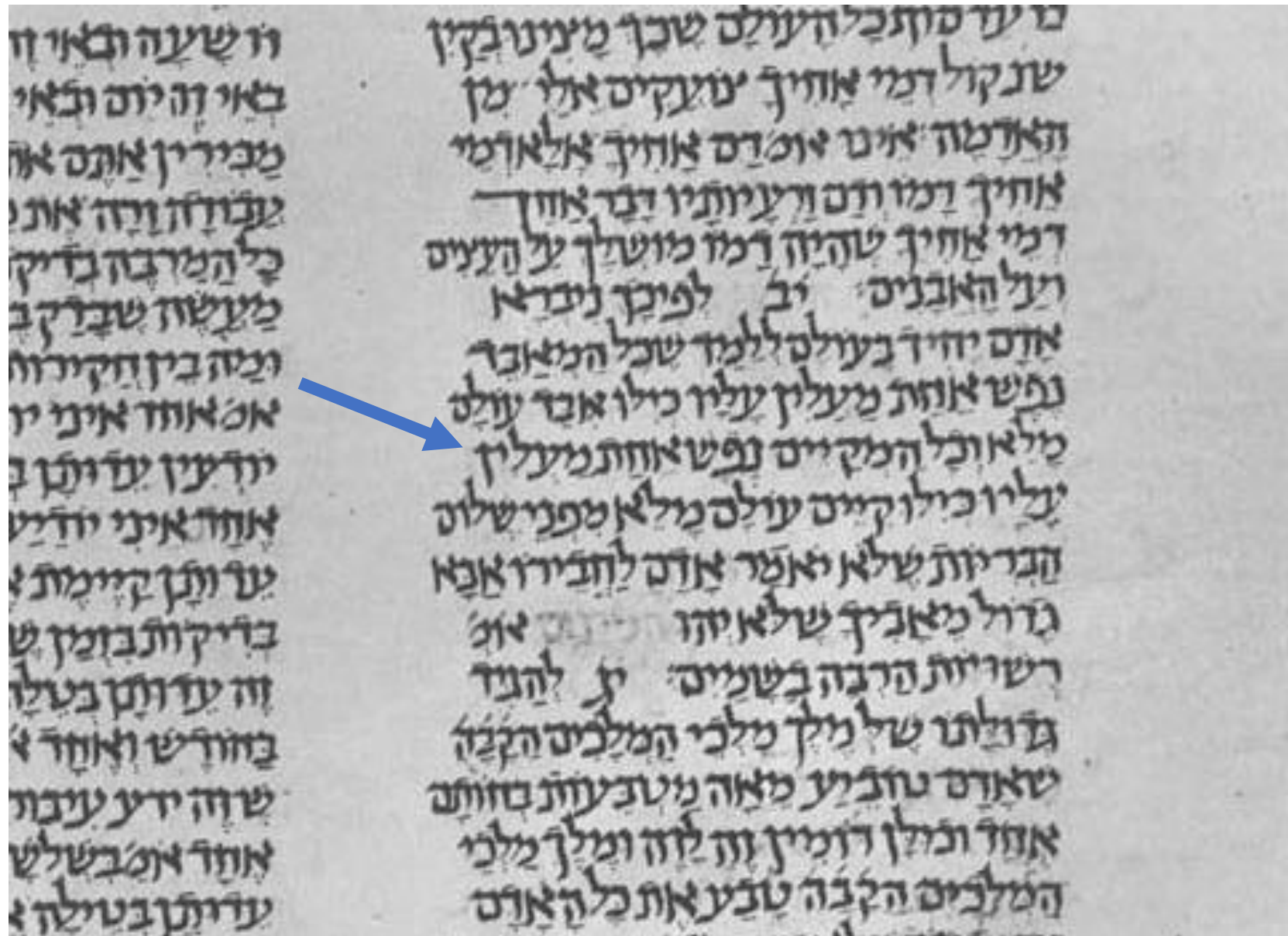

a. k. a. *Bevezetés a rabbinikus irodalomba*
(ld. még az irodalomtörténeti órákat
is a hebraisztika szakon)

A judaizmus forrásai (3):

Misna, Talmud, Sulhan arukh

Misna Szanhedrin 4:5 – Ms. Kaufmann

A budapesti Kaufmann-kódex (az MTA Keleti Gyűjteménye ún. *Kaufmann-gyűjteményében*) a legjelentősebb Misna-kézirat.

Misna és Talmud: a szóbeli tan két alapműve

- **Misna** ('ismétlés', a שנה gyökből), i. sz. 200-220 körül, rabbi Jehuda ha-Naszi
 - Tematikus elrendezés: hat rend, ezeken belül összesen 63 traktátus
 - *Zeraim* ('vetések': mezőgazdasági törvények, valamint liturgia)
 - *Moed* ('ünnep': a szombattal és az ünnepekkel kapcsolatos törvények)
 - *Nasim* ('asszonyok': elsősorban családjog)
 - *Nezikin* ('károk': elsősorban polgári és büntetőjog)
 - *Kodasin* ('szentségek': főleg az áldozatokkal, szentéllyel kapcsolatos törvények)
 - *Tohorot* (rituális tisztaság)
- **Talmud** ('tanulás', a למד gyökből)
 - **Jeruzsálemi / Palesztinai Talmud** (4-5. sz.) és **Babilóniai Talmud** (6. század körül)

Misna + gemara = Talmud

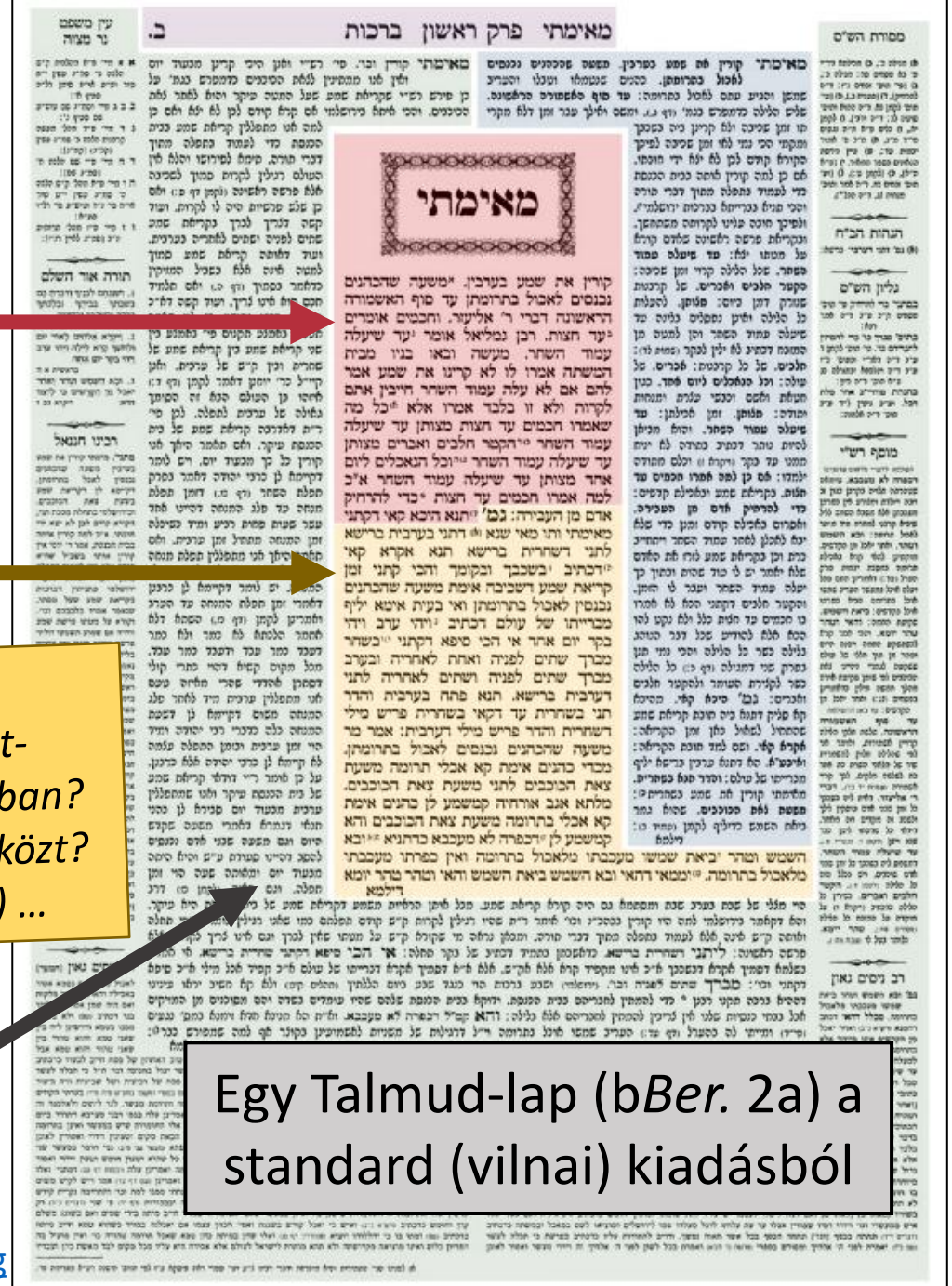
misna: hagyomány a tannaitikus korból, amint azt *rabbi Jehuda ha-Naszi* i.sz. 200. körül megszerkesztette és a *Misna* c. műben elrendezte.

gemara: a misnához fűzött kommentárok, annak értelmezései, viták...; valamint mindenféle további anyag az amórai korból (kb. 220–400/500/600).

- Felmerülő kérdések:**
- (1) Mit jelent pontosan a misna szövege? Mire vonatkozik? Hogyan alkalmazandó új / más szituációkban?
 - (2) Ellentmondások különböző tannaitikus források közt?
 - (3) Mi a misnai vélemény tórai forrása?
 - (4) ...

kommentárok: középkori és kora újkori rabbi magyarázatai (pl. *Rasi*, 1040–1105, a belső margón), további diszkussziói (pl. *Toszaft*, a külső margón), forrásmegjelölései, szövegkritikai megjegyzései...

A kép forrása: http://news.bbcimg.co.uk/news/special/panels/13/nov/talmud/img/graphic_1383310626.jpg

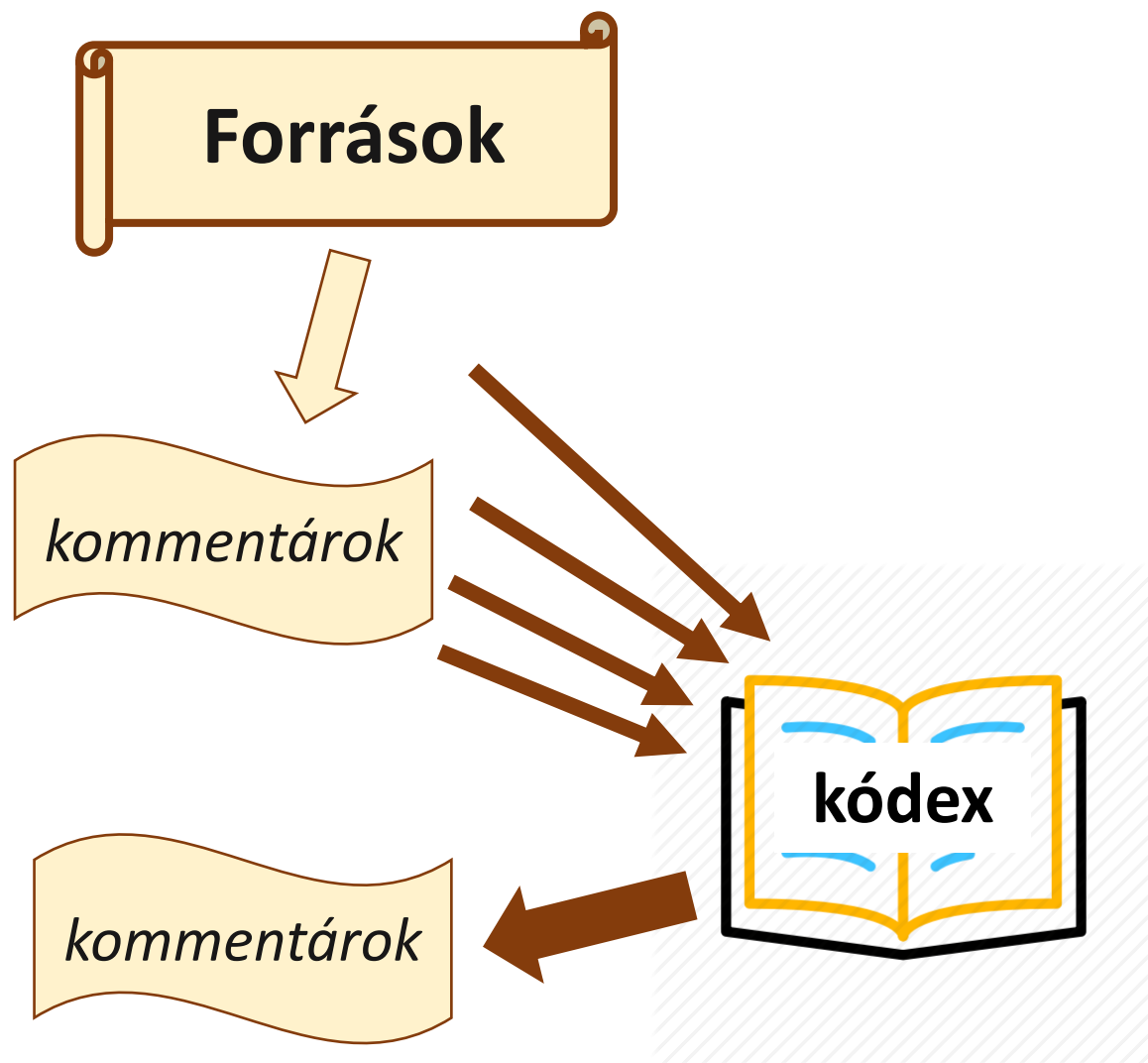
Egy Talmud-lap (bBer. 2a) a standard (vilnai) kiadásból

A rabbinikus irodalom további műfajai, a zsidó vallás további (jog)forrásai

Részletesebben ld. az
Irodalomtörténet 2 és 3 kurzusok
vonatkozó előadásai során.

- Midrásgyűjtemények: kreatív bibliaértelmezéseket tartalmazó késő ókori és kora középkori művek.
- Gaonok: a babilóniai tanházak vezetői az i. sz. 1. évezred második felében.
- Takkana: rabbinikus rendeletek, valamint egyes közösségek rendeletei.
- Minhagim-könyvek rögzítik egyes közösségek szokásait (*minhág*, plur. *minhagim*).
- Kódexek: szisztematikusan megírt halákhikus (vallásjogi) összefoglaló művek, például:
 - Rambam / Maimonides (1135–1204): *Misne Tora*.
 - R. Jakob ben Aser (ca. 1270–1340): *Arba turim*
 - R. Jozsef Karo (1488–1575): *Sulhan arukh*
- Responsumok: vezető rabbik publikált válaszlevelei a hozzájuk fordulóknak kérdéseire.
- Kommentárok a Héber Bibliához, a Talmudokhoz és minden máshoz.

A kommentár és a kódex „dialektikája”

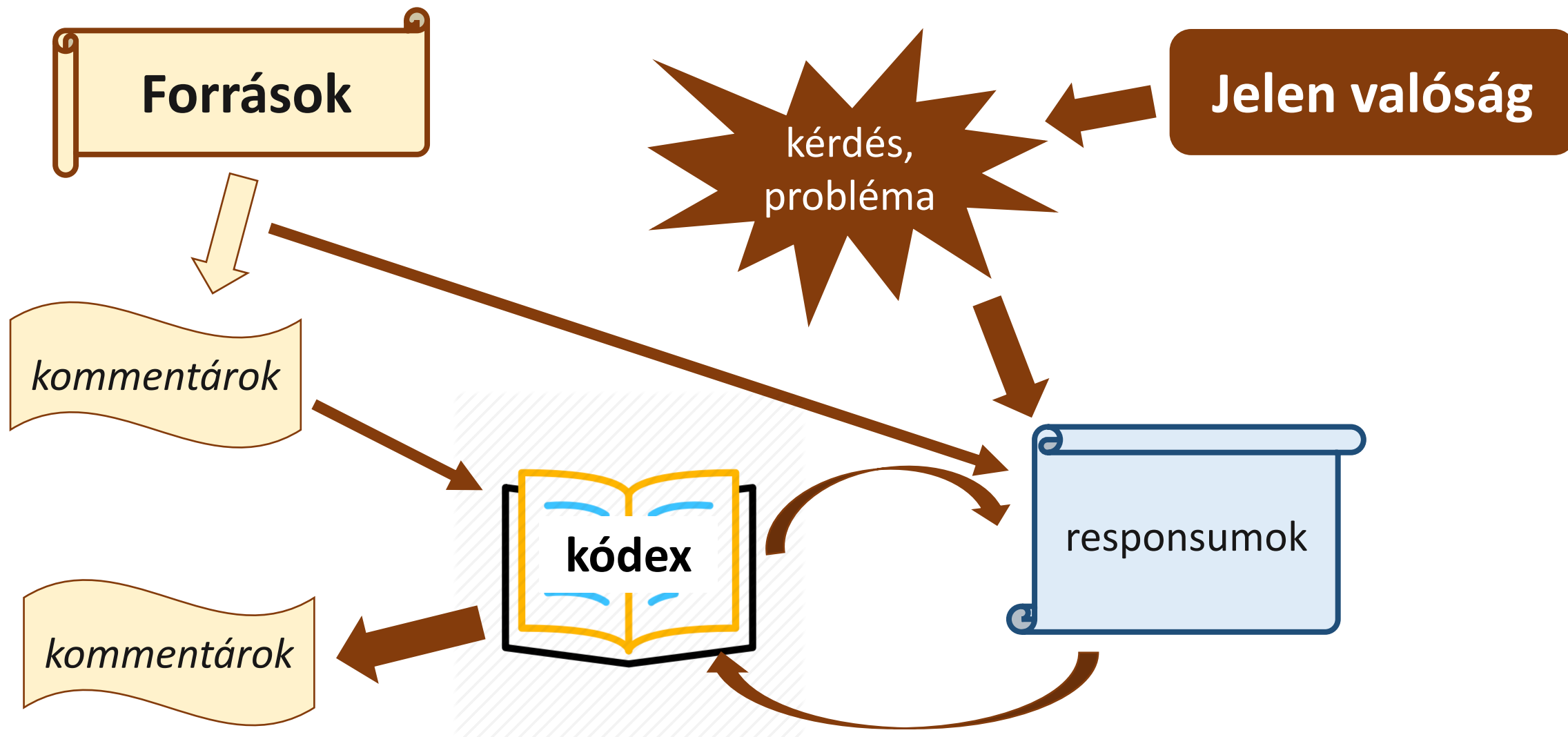

A kódex kodifikálja a normatív halákhát. Általában a cél a könnyű használhatóság, források magyarázata (megjelölése) nélkül.

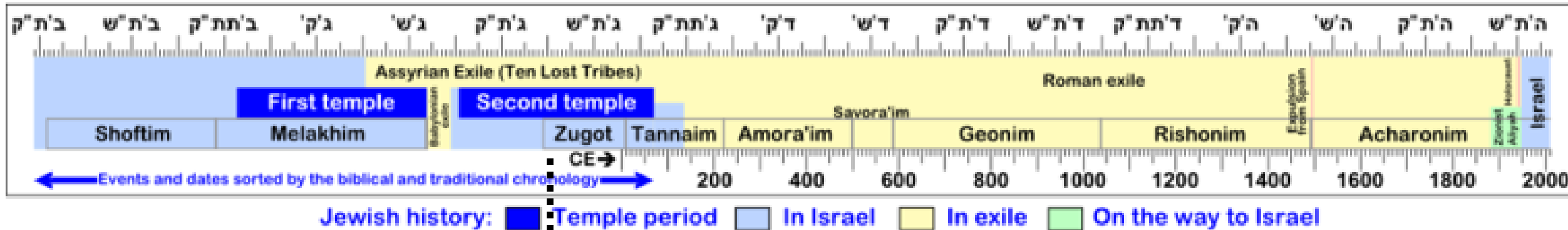
A kommentár:

1. Értelmezi a kódexet.
2. Továbbgondolja, részletezi, finomítja, aktualizálja a kódexet.
3. Rávilágít a kódex forrásaira.
4. Ritkán: vitatkozik is a kódexszel.

A kommentár és a kódex „dialektikája”

Zsidó történelem és a (rabbini) zsidó vallás forrásai dióhéjban

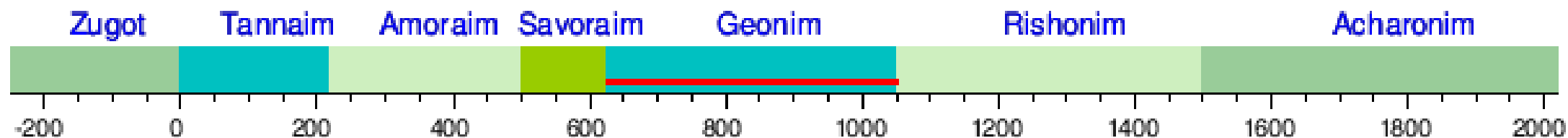
Héber Biblia (תנ"ך *TaNaKh*):

- Tóra (תורה)
- Próféták (*Neviim*, נביאים)
- Szentiratok (*Ketuvim*, כתובים)

Rabbini irodalom:

- Késő-ókor: Misna, Talmud, midrások...: *tannák* és *amorák*
- Középkori és újkori rabbini irodalom: *gaonok*, *risonim*, *ahronim*.

A rabbinikus irodalom főbb korszakai

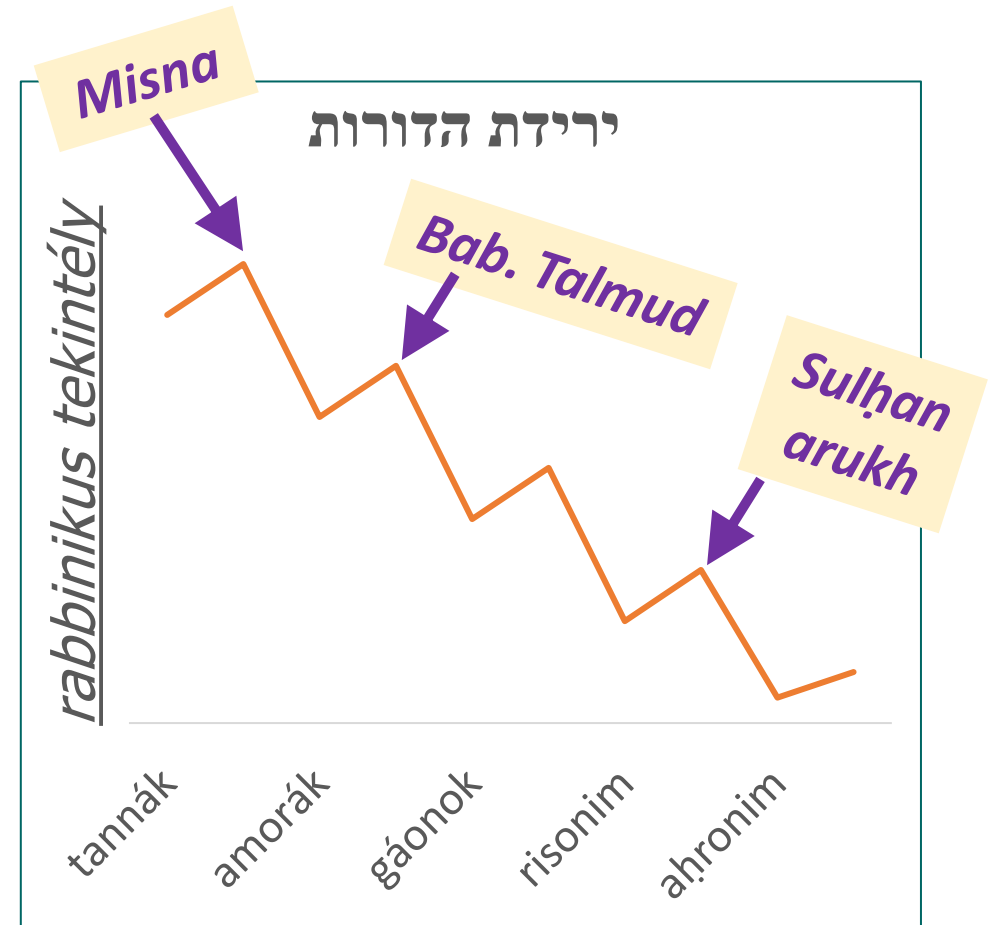
- ... – i.sz. 220 körül: tannák תנאים / tannaitikus korszak
- 220 k. – 500 körül: amórák אמוראים / amórai korszak
- 500 k. – 1038: gáonok גאונים / gáoni korszak
- 10. század – 15. század: risonim ראשונים
- 16. század – máig: aḥronim אחרונים

*évszámok:
hagyományos
kronológia
alapján*

Jeridat ha-dorot ירידת הדורות

'a generációk süllyedése hanyatlása'

- Minél közelebb a kinyilatkozáshoz, annál nagyobb rabbinikus tekintély.
- De egy korszakon belül nagyobb a tekintélye a későbbinek, aki ismeri és képes szintetizálni a korábbi véleményeket.

Vallásos zsidó = *an **observant** Jew*
somer sabbat (szombattartó) és somer micvot (micvatartó)

A halakha, micvák
és az etika viszonya?

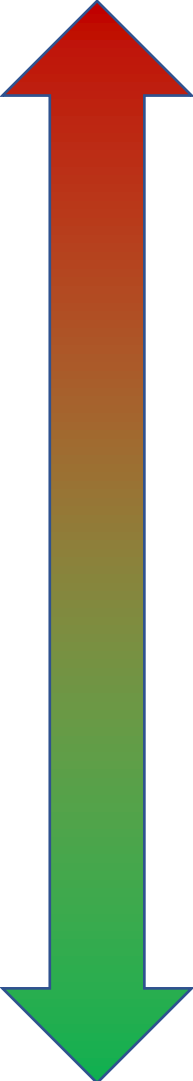
A rabbinikus judaizmus:

- *mint alapvetően halákhikus (vallásjogi) rendszer,*
- *vagy mint életmód, életforma szerint élő közösség?*
(*De akkor hol marad a teológia, a vallásfilozófia?*)

Tórai törvény – rabbinikus rendelet – minhág

és ami még köztük van

Halákhikus szabályok spektruma

-
- Az [írott] Tórában leírt törvény [„írott tan”]
 - Az [írott] Tórában csak implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]

- Rabbinikus rendelet

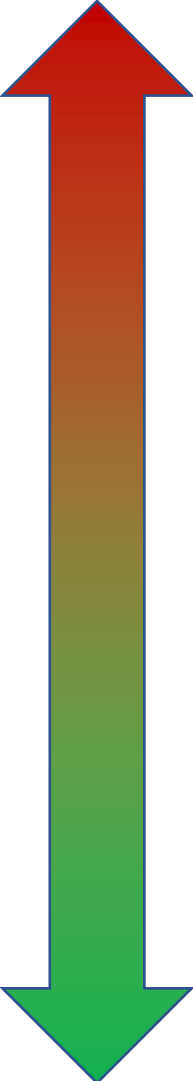
- Szokás (*minhag*)

Misna Avot (Pirké Avot) 1,1:

„Építsetek kerítést a Tóra köré” (סִיג לַתּוֹרָה):
olyan rabbinikus rendeletek, amelyek célja
a tórai törvények betartásának bebiztosítása.

Humra (חומרה): opcionális szigorítás,
amelyet a halákha nem ír elő, de
egy egyén vagy közösség magára vesz.

Halákhikus szabályok spektruma

-
- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvény
 - Az [írott] Tórában implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]
 - *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [‘halakha Mózes részére a Szinájról’]
 - Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszmakhta*)
 - Rabbiniikus rendelet
(tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
 - „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)
 - Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, zsinagóga, család, egyén

Halákhikus szabályok spektruma

- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvény
- Az [írott] Tórában implicit formában szereplő előírás [„szóbeli tan”]
- *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [’halakha Mózes részére a Szinajon]

- Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszmakhta*)

- Rabbiniikus rendelet
(tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
- „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)

- Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, zsinagóga

gödölye anyja tejében

emlős állat húsa
emlős állat tejében

szárnyas hús
emlős állat tejében

hal és hús

hal és tej

Halákhikus szabályok spektruma

- Az [írott] Tórában explicit formában leírt törvény/szokás („szóbeli tan”)
- Az [írott] Tórában implicit formában szereplő előírás („szóbeli tan”)
- *Halakha le-Mose mi-Szinaj* [‘halakha Mózes részére a Sínai hegyről’]
- Bibliai versre „támaszkodó” törvény/szokás (*aszma*)
- Rabbinikus rendelet
(tórai alap nélkül, de a rabbik tórai alapon nyugvó tekintélyénél fogva)
- „Egész Izraelben elterjedt” szokás (*minhag*)
- Helyi szokás (*minhag*): régió, város, irányzat, egyén

VALLÁS

?

FOLKLÓR

Köszönöm a figyelmet!